

HAL
open science

Kadıköy Tarihi Kent Merkezinde Tematik Bir Mimari Miras Rotası Denemesi

Hasan Sercan Sağlam

► **To cite this version:**

Hasan Sercan Sağlam. Kadıköy Tarihi Kent Merkezinde Tematik Bir Mimari Miras Rotası Denemesi. 1st International Architecture, Art and Design Symposium, Oct 2022, Ankara, Turkey. pp.202-222. halshs-03907731

HAL Id: halshs-03907731

<https://shs.hal.science/halshs-03907731>

Submitted on 20 Dec 2022

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Distributed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

IAR-ARDE 2022

1st International Architecture, Art and Design Symposium

1. Uluslararası
Mimarlık, Sanat ve Tasarım Sempozyumu

05-07 October 2022

Online

PROCEEDINGS BOOK

aybu.edu.tr/mimarlik-sanat-ve-tasarim-sempozyumu

IAR-ARDE 2022 05-07/10/2022
Online

1. Uluslararası Mimarlık, Sanat ve Tasarım Sempozyumu
1st International Architecture, Art and Design Symposium

IAR-ARDE 2022 PROCEEDINGS BOOK

1st International Architecture, Art and Design Symposium

1. Uluslararası Mimarlık, Sanat ve Tasarım Sempozyumu

05-07 October 2022 Online

<https://aybu.edu.tr/mimarlik-sanat-ve-tasarim-sempozyumu>

EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Filiz KARAKUŞ

Assist. Prof. Dr. Seçil KARTOPU

DESIGN

Res. Asst. Dr. Fatoş ÇAKICIOĞLU İLHAN

Res. Asst. Fatma Zehra SÜER

FORMAT

E-book

ISBN

978-605-4929-24-5

PUBLICATION DATE

30.11.2022

HONORARY PRESIDENTS

Prof. Dr. İbrahim AYDINLI (Rector of Ankara Yıldırım Beyazıt University)

Prof. Dr. Arif ANKARALI (Vice Rector and Dean of AYBU Architecture and Fine Arts Faculty)

ORGANIZING COMMITTEE

Assoc. Prof. Dr. Filiz KARAKUŞ

Asst. Prof. Seçil KARTOPU

Res. Asst. Fatma Zehra SÜER

Res. Asst. Dr. Fatoş ÇAKICIOĞLU İLHAN

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Abdullah AYAYDIN, Trabzon University

Prof. Dr. Adnan TEPECİK, Başkent University

Prof. Dr. Ali Osman ALAKUŞ, Dicle University

Prof. Dr. Aysu AKALIN, Gazi University

Prof. Dr. Dicle AYDIN Necmettin Erbakan University

Prof. Dr. Gonca ERİM, Bursa Uludağ University

Prof. Dr. Hakan PEHLİVAN, Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Dr. Hâkime Nur GÖKBULUT, Retired Instructor

Prof. Dr. Hülya İz BÖLÜKOĞLU, TOBB ETÜ

Prof. Dr. Lale ÖZGENEL, Middle East Technical University

Prof. Dr. Levent MERCİN, Kütahya Dumlupınar University

Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN, Malatya Turgut Özal University

Prof. Dr. Nadire Şule ATILGAN, Hacettepe University

Prof. Dr. Orhan TAŞKESEN, Erzincan Binali Yıldırım University

Prof. Dr. Uğur ALTAN, Konya Selçuk University

Prof. Dr. Vedat ÖZSOY, TOBB ETÜ

Prof. Dr. Z. Gediz URAK, Çankaya University

Prof. Dr. Javier SANCHEZ MERINA, Alicante School of Architecture, Universidad De Alicante

Prof. Dr. Salah HAJİSMAİL, Ankara Yıldırım Beyazıt University

Assoc. Prof. Dr. Emanuele MOREZZI, Politecnico di Torino
Assoc. Prof. Dr. Aynur ÇİFTÇİ Yıldız Technical University
Assoc. Prof. Dr. Doğan ARSLAN, İstanbul Medeniyet University
Assoc. Prof. Dr. Güzin AYRANCIOĞLU, Ankara Music and Fine Arts University
Assoc. Prof. Dr. Hatice KALFAOĞLU HATİPOĞLU, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Assoc. Prof. Dr. Hilal AYCI Gazi University
Assoc. Prof. Dr. Kübra ÖZCAN YILDIRIM, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Assoc. Prof. Dr. Metin ÇOLAK, Ege University
Assoc. Prof. Dr. Mustafa KORUMAZ Konya Technical University
Assoc. Prof. Dr. Pınar TOKTAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli University
Assoc. Prof. Dr. Sema ALAÇAM, İstanbul Technical University
Assoc. Prof. Dr. Zeynep Yeşim İLERİSOY, Gazi University
Asst. Prof. Dr. Ahmet Musa KOÇ, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Asst. Prof. Dr. Cengiz ŞAHİN, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Asst. Prof. Dr. Güven MERAL, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Asst. Prof. Dr. Koray PEKERİÇLİ Middle East Technical University
Asst. Prof. Dr. Pelin Gürol ÖNGÖREN, TOBB ETU
Asst. Prof. Dr. N. Burak BİCAN, Atılım University
Asst. Prof. Dr. Nurçin ÇELİK, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Asst. Prof. Dr. Rukiye ÇETİN, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Asst. Prof. Dr. Şeyda EMEKÇİ, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Dr. Ahmad LUAY, Department of Architectural Engineering-University of Technology
Dr. Haser HANTOUCH, Technische Universitat
Dr. Mohammad TAMMO, School of Architecture & Built Environment Faculty of
Science and Engineering, University of Wolverhampton
Lecturer E. Bahadır ÇALIŞKAN, Ankara Yıldırım Beyazıt University

THURSDAY

Date: **06.10.2022** / Ankara Local Time: **14:00-16:30**

<https://aybuzem.perculus6.com/enroll/4a1a0797-6556-4179-9eb6-15aacfbded7d>

ARCHITECTURE

HALL-6

MODERATOR: Assoc. Prof. Filiz KARAKUŞ

Assistant: Fatma Zehra Süer

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
Bengüsu Turan	İstanbul Technical University	A Research On Private Cars And Parking Use In Historical Environments
Hasan Sercan Sağlam	CNRS – CESCO	A Thematic Architectural Heritage Route Experiment in The Kadıköy Historical Urban Center
Seda Kumru İrem Sümer	Teğet Mimarlık	Collective Memory: Transformation Of Alaeddin Hill Torrance Building
Nermin Varol Elif Özlem Aydın	Gebze Technical University	Evaluation of Usküdar District in the Context of Cultural Route
Büşranur Güleç Demirel	Düzce University	Morphological Transformation on the Karaköy – Beşiktaş Tramway Route in the 19th Century
Yusuf Pala İlhan Koç	Konya Technical University	Methods Of Detection Of The Deterioration Caused By Ground Water In Historic

FULL TEXTS.....	39
USE OF VIRTUAL REALITY SYSTEMS IN ARCHITECTURE EDUCATION	40
SEA VEHICLES DESIGN IN FACE-TO-FACE AND ONLINE COURSES THROUGH THE LENSES OF PRACTICE THEORY.....	50
REVERSE RESETTLEMENT PROPOSAL FOR INTERNAL MIGRATION NEW COMPLEX APPROACH	60
IN THE PROPOSAL FOR REVERSE INTERNAL MIGRATION IN TURKEY, FUNCTION OF LOCAL UNIVERSITIES	68
PRESERVING DESIGNED LANDSCAPES OF WILDERNESS: US NA-TIONAL PARKS THROUGH CONSERVATION, DEVELOPMENT AND CONTRADICTIONS.....	76
ADAPTATION TALES. THE PERMANENT CONDITION OF DISASTER	83
IMPLEMENTING HBIMM AS ADVANCED MANAGEMENT OF ARCHITECTURAL RURAL HERITAGE.....	93
WHEN TRADITIONAL ARCHITECTURAL HERITAGE CAN'T FIT WITH CONTEMPORARY WAYS OF LIVING. SOME CONSIDERATION THROUGH THE ABANDONED RURAL SETTLEMENTS OF NORTHERN SARDINIA.....	102
RICARDO LEGORRETA AND OLIVETTI: THE PROJECT OF A NEW INDUSTRIAL LANDSCAPE IN MEXICO.....	110
HERITAGE PRESERVATION AND PROTECTION THROUGH LEGISLATION AND INTERNATIONAL ORGANIZATIONS: ACTIONS TO PROTECT THE HERITAGE OF THE FORMER YUGOSLAVIA 30 YEARS AFTER THE END OF THE WAR.....	122
A STUDY ON THE USE OF WOODEN PILES IN HISTORICAL BUILDINGS.....	130
SHOULD BUILDINGS INVOLVE PUBLIC SPACE? LONDON ROYAL CONCERT HALL.....	148
RE-THINKING THE PRIMARY SPACE OF THE BODY: THE SPACING PRACTICES OF THE UNDER-CLASS.....	156
URBANISM IN THREE STYLES: LE CORBUSIER, CANSEVER AND KRIER	169
BEHAVIORAL PERFORMANCE TYPE AND MODEL PROPOSAL: MESA - (KORU) ROW HOUSES CASE STUDY	180
A THEMATIC ARCHITECTURAL HERITAGE ROUTE EXPERIMENT IN THE KADIKÖY HISTORICAL URBAN CENTER.....	202
EVALUATION OF USKÜDAR DISTRICT IN THE CONTEXT OF CULTURAL ROUTE.....	223
MORPHOLOGICAL TRANSFORMATION ON THE KARAKÖY - BEŞİKTAŞ TRAMWAY ROUTE IN THE 19TH CENTURY	247
METHODS OF DETECTION OF THE DETERIORATION CAUSED BY GROUND WATER IN HISTORIC MASONRY BUILDINGS	265

IAR-ARDE 2022 05-07/10/2022
Online

1. Uluslararası Mimarlık, Sanat ve Tasarım Sempozyumu
1st International Architecture, Art and Design Symposium

FULL TEXTS

KADIKÖY TARİHİ KENT MERKEZİNDE TEMATİK BİR MİMARİ MİRAS ROTASI DENEMESİ

A THEMATIC ARCHITECTURAL HERITAGE ROUTE EXPERIMENT IN THE KADIKÖY HISTORICAL URBAN CENTER

Hasan Sercan Sağlam

CNRS – CESC, Poitiers, Fransa

saglam.h.sercan@gmail.com

Özet: Mimari mirasın korunması sürecinde, tarihi nitelikteki yapılar için tematik açıdan tanımlı bazı rotaların kurgulanmasının, gerekli fiziksel müdahaleler ya da yeniden işlev kazandırma gibi kaçınılmaz düzenlemeleri tamamlayıcı yönden önem arz ettiği söylenebilir. Bununla beraber, temel bilgilere ek olarak söz konusu anıt eserleri tarihi kent strüktürünün bir parçası olarak vurgulayacak ve görece daha özgün kılarak anlamlandırarak mimari detayların ortaya konabilmesi, kültürel miras odaklı tasarım süreçlerine kayda değer düzeyde katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla, tarihi dokuların sürdürülebilir korunma süreçleri bir yandan geliştirilirken, diğer yandan ise yeni teknolojik gelişmelerin yardımıyla tasarlanarak kent içinde kurgulanacak güzergahlara uyarlanabilecek tematik uygulamalara, nitelikli veri setleri oluşturulmuş olacaktır. Bu noktada, ilk başta kent tarihi ve mimarlık tarihi araştırmaları öne çıkmaktadır. İntitli olarak bu çalışmada, İstanbul'un Kadıköy ilçesinde bulunan dört adet anıt (Haydarpaşa Garı, Ayrılık Çeşmesi, Köçeoğlu Hamamı, Söğütlüçeşme Hamamı), görece az bilindiği düşünülen veya mekansal anlamda bugüne dek muğlak kalmış yönleriyle irdelenmiştir. Çalışmada, hem güncel akademik yazındaki bilgiler derlenmiş hem de yeni araştırmalar yapılmıştır. Örneğin gar binası ile çeşmenin kent tarihi bağlamındaki çok boyutlu ve çok katmanlı ilişkilerinin altı çizilirken hamamların ise zaman içinde gerçekleşmiş tahribatlar nedeniyle yapılaşmış çevrede artık algılanamayan vaziyet planları ortaya konmuştur. Netice itibarıyla bu bilgilerden yola çıkılarak, Kadıköy'de karekod (QR) ve sanal gerçeklik (VR) gibi yenilikçi ve aynı zamanda fiziksel çevre ilgisinde minimalist olarak yorumlanabilecek yaklaşımlarla değerlendirilebilecek tematik bir mimari miras rotası denemesinde bulunulmuş, ayrıca bu çalışmaya ilham vermiş 2014 tarihli tasarım atölyesi kısaca tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadıköy, Mimarlık Tarihi, Kent Tarihi, Kültürel Miras Rotası, Hamamlar.

Abstract: It can be said that in the process of preservation of the architectural heritage, establishing some thematically defined routes for historical buildings is important as a complement to the inevitable interventions such as necessary structural conservation or refuncting. However, in addition to basic information, revealing architectural details that will emphasize the monuments as a part of historical urban fabric and make them rather unique as well as meaningful will significantly contribute to

design processes focused on cultural heritage. Therefore, while sustainable preservation processes of historical centers will be supported, quality data sets will also be prepared for thematic applications that can be designed with the help of new technological developments and adapted to the routes to be established in the city. At this point, first of all, urban history and architectural history studies come to the forefront. Correspondingly, in this research, four monuments (Haydarpaşa Train Station, Ayrılık Fountain, Köçeoğlu Baths, Söğütlüçeşme Baths) located in the Kadıköy district of Istanbul are examined with their aspects that are thought to be relatively little known or that have remained spatially ambiguous until today. In the study, both the information in the current academic literature were compiled and new research were carried out. For example, while the multifaceted spatial relations of the station building and the fountain in the context of urban history are underlined, the layout plans of the baths, which can no longer be perceived in the built environment due to the destructions that have taken place over time, have been revealed. As a result, based on these information, a thematic architectural heritage route is proposed in Kadıköy, which can be enhanced through innovative approaches such as QR code and virtual reality (VR) that can be interpreted as rather minimalist applications in the context of the built environment. Meanwhile, the design workshop dated 2014 that inspired this study is briefly introduced.

Keywords: Kadıköy, Architectural History, Urban History, Cultural Heritage Route, Baths.

1. Giriş

Giriş Sürdürülebilir koruma yaklaşımlarını tamamlayıcı nitelikteki uygulamalardan biri de kültürel miras rotalarının meydana getirilmesi olup mimari eserlerin korunması sürecine özellikle de bilinirlik ve fonksiyon bakımından katkı sağlamaktadır. Tematik yönden çeşitlendirilebilecek ve bu sayede kent tarihine farklı açılardan ışık tutabilecek güzergahların kurgulanmasında, şüphesiz mimarlık tarihi ve kent tarihi araştırmaları öne çıkarken bunlar sayesinde restorasyon, yeniden inşa ya da güçlendirme gibi doğrudan koruma müdahalelerine yönelik de somut veri sağlanmaktadır. Ayrıca, ileriye dönük işleve yönelik bağlam, kullanıcı perspektifi ve mimari miras algısı güçlendirilmektedir.

Kültürel miras çalışmaları, kısmen ya da tamamen ortadan kaybolmuş dahi olabilen anıtları tekil ölçekte tanımlayıcı birtakım detaylar sunmanın yanında yapılaşmış çevredeki konumları ve diğer yapılarla olan karmaşık ilişkilerini de açıklamaktadır. Bu yöndeki irdelemeler, yapıları tek başına mimarlık tarihi yönünden tanımlı bir kimliğe kavuşturabileceği gibi tarihi kent merkezlerinin uzun zamana yayılmış çok katmanlı boyutları da aynı esnada ortaya konacaktır. Mevcut detaylarla sınırlı kalmayan mimari vurgular ve kurulacak yeni bağlantılar, kültür mirası etrafında şekillenecek tasarım çalışmalarına altlık teşkil etme ve yönlendirici olma potansiyeli taşımaktadır. Bazen fiziksel müdahalelerden ibaret gibi algılanabilen koruma yaklaşımlarının kent ve mimarlık tarihi araştırmalarıyla sentezi, dinamik gelişme halinde olan ve yeni kullanıcı deneyimleri içeren uygulamalara da çıkış noktası sunacaktır. Nitelikli veri setleri, tarihi kent rotalarına

tematik ve interaktif çerçevede adapte edilebilme potansiyeli taşımaktadır. Bunlar, örneğin tabelalar gibi geleneksel, statik çözümler neticesinde fiziksel çevrede zamanla oluşan görsel yoğunlukları da azaltacaktır (Şekil 1).

Bu araştırmada, İstanbul'un Kadıköy ilçesinin farklı düzeylerde bilinen dört anıtı olan Haydarpaşa Garı, Ayrılık Çeşmesi, Köçeoğlu Hamamı ve Söğütlüçeşme'deki isimsiz hamam, kent ve mimarlık tarihi bakımından arka planda kaldığı düşünülen, tam aydınlatılmamış özellikleriyle ele alınmıştır. Araştırma kapsamında, özellikle de Haydarpaşa Garı ve Ayrılık Çeşmesi'ne dair akademik yazındaki çalışmalar derlenirken hamamlar ise yeniden irdelenmiştir. Örneğin gar ve çeşme Kadıköy'de kent tarihi bağlamında, günümüzde mevcut ya da kaybolmuş daha birçok yapıyla ilişkili şekilde, farklı tarihsel ve mekansal katmanlara sahip ilişkiler sunmaktadır. Hamamlar ise zamanla tahrip olarak kent dokusunda neredeyse kaybolmuş durumlarına karşın vaziyet planları ortaya konarak kısmen yorumlanabilmektedir.

Sonuç olarak araştırmadaki bilgilerden yola çıkılarak Kadıköy'de, bugün dinamik gelişme halindeki karekod (QR), dijital rekonstrüksiyon ve sanal gerçeklik (VR) gibi yenilikçi, aynı zamanda kentin fiziksel çevresinde tabelalara kıyasla minimalist olarak değerlendirilebilecek yaklaşımlara hitap edecek tematik bir kültürel miras rotası denemesinde bulunulmuştur. Benzer çalışmalar hem artırılmalı hem de türleri çoğaltılabilecek potansiyel uygulamalar için tematik veri tabanları olarak ele alınmalıdır. Örnek sunması bakımından, buradaki ufak çalışmaya ise aslında 19 Nisan 2014'te Tasarım Atölyesi Kadıköy (TAK) bünyesinde gerçekleştirilmiş "Kadıköy'e Doku'n!" tasarım atölyesi vesile olmuştur. Araştırmadaki tematik rota, söz konusu atölyenin saha çalışması bölümünü teşkil etmişti. İlk olarak Kadıköy tarihi kent merkezinde, ikonlarla simgelenen etaplar takip edilerek yürüyüş ve fotoğraf çekimi yapılmış, bu esnada doku ve desen arayışında bulunulmuştu. Tespitler TAK'ta vektörel grafiğe dönüştürülerek baskı çalışması yapılmış ve son olarak da tasarım pazarında sergilenmişti (Şekil 2-3-4).¹

¹ Kadıköy araştırmalarıma ilgi gösteren ve söz konusu atölye çalışmasının gönüllülük esasına dayanan bir parçası olmasını sağlayan Tasarım Atölyesi Kadıköy (TAK) Koordinatörü Yüksek Şehir Plancısı Sila Akalp Demirci başta olmak üzere Şubat-Nisan 2014 boyunca TAK'ta beraber emek verdiğimiz tüm çalışma arkadaşlarıma ve atölye katılımcılarına teşekkürlerimi sunarım.

Şekil 1-2-3. Kadıköy'den tabelalar (Hasan Sercan Sağlam, 2014); "Kadıköy'e Doku'n!" atölyesi yürüyüş rotası ve tasarım çalışması (TAK Arşivi, 2014).

Şekil 4. "Kadıköy'e Doku'n!" atölyesi tematik yürüyüş rotası ikonları (Hasan Sercan Sağlam, 2014).

2. Yöntem

Araştırmanın kapsamındaki Haydarpaşa Garı, Ayrılık Çeşmesi, Köçeoğlu Hamamı ve Söğütlüçeşme'deki isimsiz hamam, kent tarihi ve mimarlık tarihi ilgisinde görece belirsiz kaldığı düşünülen, henüz detaylı irdelenmemiş yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır. Bu yönde ilk olarak akademik yazında Haydarpaşa Garı ve Ayrılık Çeşmesi'ne dair çalışmalar derlenip tarihsel çok zamanlılık ve ilçedeki farklı anıtlarla ilişkilendirilerek detaylandırılırken büyük oranda yıkık ve kent dokusunda algılanamaz durumdaki hamamlar ise Pervititch planları yardımıyla yeniden irdelenmiştir. Sonuç ve öneriler bölümünü ise söz konusu eserlere ilişkin mimarlık tarihi bulguları ile bunlar üzerinden tematik bir kent tarihi rota kurgusu oluşturmuştur.

3. Bulgular²

3.1. Haydarpaşa Garı

Kadıköy'ün kuzeybatısında bulunan Haydarpaşa Garı ilk olarak 1872'de bugünkü gar binasının kuzeydoğusuna, tren raylarına paralel inşa edilmiştir. Merkez

² Bu bölümde irdelenen anıtlara yönelik araştırma metinlerinin tamamı, ilk olarak 2014'te kişisel Academia sayfamda, yukarıda tanıtılan atölye çalışması katılımcılarının erişebilmesi için henüz akademik yayın olmayan taslak notlar biçiminde paylaşılmış olup güncel çalışmam büyük oranda bu notlara dayanmaktadır. Taslak biçimindeki bu araştırma notlarına ilgisi ve akademik yayına dönüştürmeme yönelik desteği için Wikipeidi Editörü Özkan Poyraz'a teşekkürlerimi sunarım.

bölümü vurgulanmış iki katlı bir yapı olan bu bina cephe düzeninin değiştirilmesi ve üzerine üçüncü bir kat çıkılması gibi çeşitli onarımlardan sonra 1890'da yeni haliyle tekrardan hizmete açılmıştır (Şekil 5-6) (Yavuz, 2005: 19-22). Artan demiryolu trafiği nedeniyle mevcut tesisler yetersiz kalmaya başlamış, bu yüzden Haydarpaşa Garı 1906-1908 arasında Alman mimarlar Otto Ritter ve Helmuth Cuno'nun projesi doğrultusunda baştan inşa edilip çatısı ve bazı mimari detayları dışında günümüzdeki görünümüne kavuşmuştur. Eski gar binası ise ilerleyen yıllarda yıktırılmıştır (Şekil 7-8) (Eyice, 1998: 39-40).

Günümüzdeki Haydarpaşa Garı'nın orijinal çatısının, Alman mimarisinde sıkça rastlanan dik bir yapısı vardı. 1917'de yaşanan bir yangın yüzünden yapı büyük hasar görürken çatısı ise tamamen harap olmuştu. Kapsamlı bir onarımdan geçirilen Haydarpaşa Garı 1933'te tekrardan kullanıma açılırken bu sefer daha alçak bir çatıya sahipti. 2010'daki yangında ise çatısı bir kez daha yanan yapı, en son tamirata kadar uzunca bir süre çatısız kaldı (Şekil 9-10) (Mimdap, 2014).

Haydarpaşa Garı, tarihi boyunca kendisi haricinde ve farklı fonksiyonlarda daha birçok yapının Kadıköy'e kazandırılmasına vesile olarak ilçenin fiziksel çevresine ve altyapısına etki etmiştir. Bu yapıların dağılımı sadece gar binasının bulunduğu alanla da sınırlı kalmamış, Yeldeğirmeni Mahallesi başta olmak üzere Kadıköy'ün birçok bölgesi etkilenmiştir. Haydarpaşa Garı dışında zaman içerisinde istasyon bölgesine inşa edilmiş binalardan hala mevcut olanlar askeri karakol, elektrik santrali, muhacir misafirhanesi, vapur iskelesi ile içerisinde yemekhane, yatakhane ve müdürlüklerin yer aldığı işletme binasıdır. Günümüze gelemeyen yapılar ise bekleme salonu, gümrük, liman idaresi, pasaport idaresi ve polis karakoludur (Şekil 11) (Yavuz, 2005: 19-22).

Yeldeğirmeni Mahallesi'nde bulunan Osmangazi İlköğretim Okulu, Haydarpaşa Garı'nın yapımı için Almanya'dan gelen mühendis ve mimarlar tarafından çocuklarının eğitim alması için gar inşaatından artan malzemelerle 1902-1903'te yapılmıştır. Aynı mahallede bulunan Valpreda Apartmanı ise Levi Kehribarcı tarafından Haydarpaşa Garı'nın inşaatında çalışan Alman mühendislere 1909'da yaptırılmış, bir dönem garın taş işçiliğini yapan İtalyan ustalara ev sahipliği yaptığı için daha sonraları İtalyan Apartmanı olarak anılmıştır (Tarkay, 2010: 134, 163).

Haydarpaşa Garı'yla ilintili bir diğer anıt olan ve karşısındaki dalgakıran üzerinde bulunan II. Abdülhamid Anıtı ise Kadıköy'e gelip giderken deniz ulaşımından faydalanan birçok kişinin aşına olduğu bir yapıdır. Göz önünde olmasına karşın konum itibarıyla Marmara Denizi'nin ortasında oluşu ve sürekli yolculuk halindeyken görülmesi yapıyı ulaşılmaz kılmaktadır (Şekil 12).

Marmara Denizi'nin güçlü dalgaları ve de akıntısı sebebiyle Haydarpaşa sahiline herhangi bir inşa gerçekleştirmek mümkün değildi. Planlanan yeni tren garı ve

liman kompleksi projesini gerçekleştirmek için Haydarpaşa sahilini güvenli ve inşa edilebilir bir hale getirmek, bunun için de ilk önce bir dalgakıran yapmak şarttı. Bu sebeple Haydarpaşa açıklarına 1899'da anıtın da günümüzde üzerinde bulunduğu 200 metre uzunluğunda bir dalgakıran inşa edilmiştir. Üç yıl sürecek liman ve rıhtım yapımına 1900 yılında başlanmış fakat temel atma töreni dönemin padişahı II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yılı olan 1901 yılına denk getirilmiştir. Bununla da yetinilmemiş, söz konusu önemli olayın anısına dalgakıran üstüne bir de anıt yapılması kararlaştırılmıştır. Bu anıtın inşası 1902'de bitirilmiş ve açılışı II. Abdülhamid'in doğum gününde yapılmıştır. Yekpare mermerden oluşan ve kara tarafında birer tuğra ile kitabe, deniz tarafında ise arması bulunan anıtın mimarı Alexandre Vallaury'dir. Dalgakıranın her iki ucuna ise mühendis Mustafa Lütfi tarafından birer deniz feneri konya da günümüzde tuğra, arma ve kitabe kayıp olduğu gibi deniz fenerleri de orijinal değildir (Yavuz, 2005: 21).

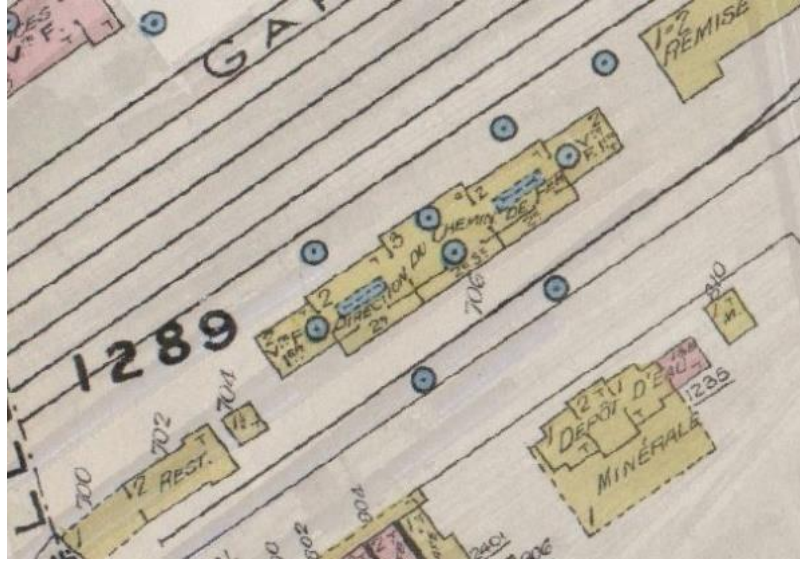
II. Abdülhamid Anıtı'nın şu an mevcut olmayan 1902 tarihli kitabesinde sultana methiyeler ifade edildikten sonra Haydarpaşa liman ve rıhtım imtiyazına sahip Anadolu Demiryolu Şirketi tarafından kendisinin övülmeye değer bir olay olan tahta çıkışının 25. yılı anısına bu sütunun dikildiği yazmaktaydı (Atılğan, 2011: 27):

*Revnağ efzayı sediri şevket
masiri Osmani essultan ibni
Sultan Elgazi Abdülhamid Han
Sani hazretlerinin yirmi
beşinci sene-i devriye-i cülusu
hümayunlarının hatıra-i fahiresi
olmak üzere Anadolu Demiryolu
Şirketi Osmaniyesi tarafından
işbu amud teyemmünen rekz olunmuştur.*

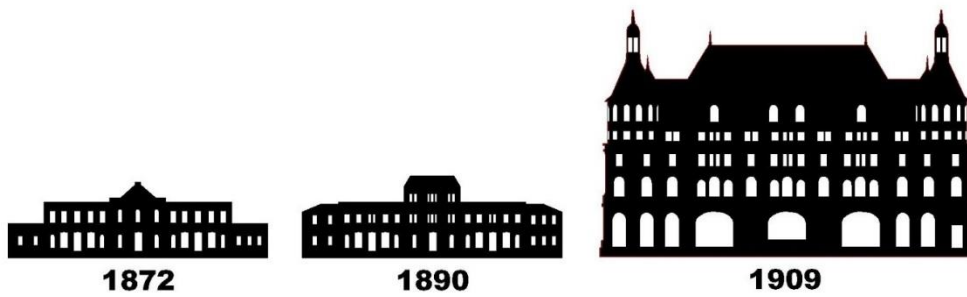
1318

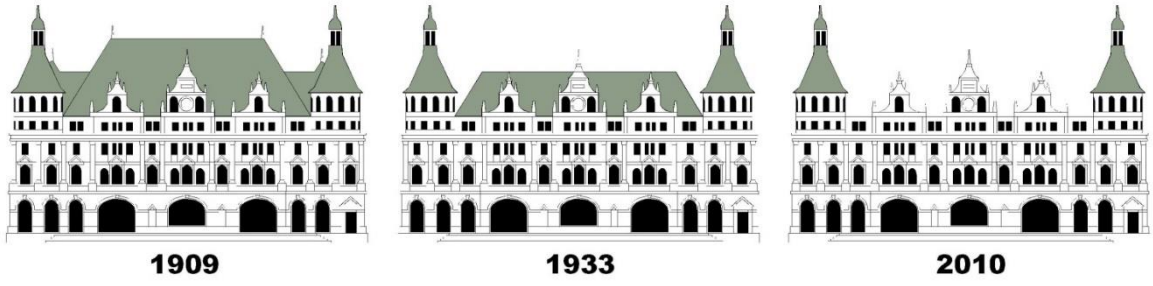
Şekil 5-6. Birinci ve ikinci Haydarpaşa gar binaları (1880'ler ve 1890'lar) (Trains of Turkey, 2014).

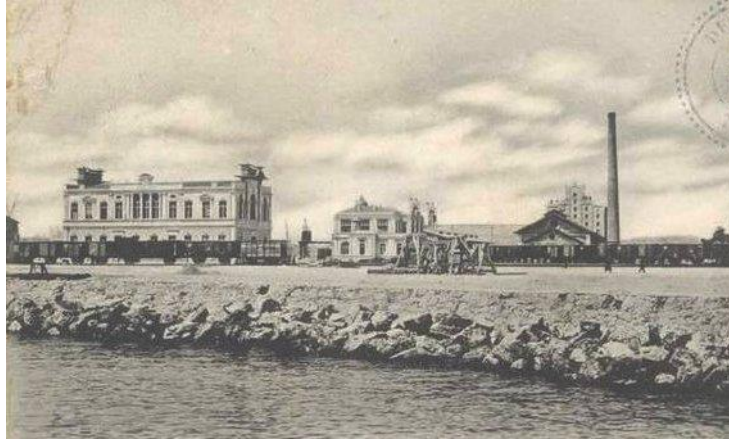
Şekil 7-8. 1906 Goad planında ve 1930 Pervititch planında ikinci Haydarpaşa Garı (Goad, 1906: 60; Pervititch, 1930: 2).

Şekil 9. Haydarpaşa Garı'nın değişimi (Hasan Sercan Sağlam, 2014).

Şekil 10. Son Haydarpaşa Garı'nın çatısının değişimi (Hasan Sercan Sağlam, 2014).

Şekil 11-12. Soldan sağa Haydarpaşa Garı liman idaresi, gümrük binası ve elektrik santrali (Erkan, 2004: 28-34); II. Abdülhamid Anıtı (Hasan Sercan Sağlam, 2014).

3.2. Ayrılık Çeşmesi

Kadıköy'ün Rasimpaşa Mahallesi'ndeki bir semte, bu semtte yer alan bir sokağa ve son olarak da Marmaray istasyonlarından birine ismini vermiş Ayrılık Çeşmesi'nin adı o tarihten itibaren daha fazla anılır olmuştur. Çeşitli yapılara

ismini vermenin ötesinde bir tarihi öneme sahip ve halen mevcut çeşme, Kadıköy'ün sembol yapılarından biri olarak gösterilebilir.

İstanbul'dan ayrılan kervanların uğurlandığı yer olması sebebiyle bu adla anılan yapı uzun yıllar hac kabileleri, sefere çıkan ordu birlikleri ve kutsal topraklara padişahın hediyelerini götüren Surre Alayı'nın veda durağı olmuştur. IV. Murad'ın, ordunun başına geçtiği Ayrılık Çeşmesi bölgesinden hareket ederek Bağdat seferine (1638-1639) çıkması ve şehri fethetmesi de Bağdat Caddesi'nin adını almasına etki etmiştir (Kadıköy Belediyesi, 2011: 72-75). Günümüzde bu isimle, çeşmenin yerine göre biraz daha uzaktan başlayan Bağdat Caddesi'nin kesintisiz şekilde Ayrılık Çeşmesi önüne uzanan kısmı ise Taşköprü Caddesi olarak geçmektedir (Şekil 13-14-15).

Haydarpaşa Çayırı'na III. Mehmed döneminde (1595-1603) has odabaşılığı ve kapı ağalığı yapmış Gazanfer Ağa (ö. 1603) tarafından 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl başında inşa edildiği tahmin edilen Ayrılık Çeşmesi bir menzil çeşmesi olup yanındaki namazgah ve mezarlık ile bütünlük oluşturmaktaydı.³ Uzun zamandır toprak altında bulunan namazgahı 2011'de yapılan arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Kitabesine göre 1741'de kapı ağası Ahmet Ağa tarafından onarılan çeşmenin, V. Mehmed Reşad'ın oğlu Şehzade Ziyaeddin Efendi'nin kızı Dürriye Sultan'ın isminin geçtiği 1922 tarihli bir başka kitabesi daha mevcuttur (Eyice, 1991: 284).

Küfeki taşından yapılan çeşmenin yalak ve ayna taşı kısımları mermerdir.⁴ Bitki motifli saçak süslemesi ve beşik kemer olarak başlayıp kaş kemer olarak sonlanan kemer yapısıyla Kadıköy'deki diğer çeşmelerden ayrılmaktadır. Günümüzde faal olmayan çeşmenin zaman içerisinde dış cephesi eskimiş, üst örtüsü ise harap olmuştur (Kadıköy Belediyesi, 2011: 74).

Ayrılık Çeşmesi'nin 1741 tarihli ilk kitabesinde, dönemin padişahı I. Mahmud'a dua edildikten sonra Gazanfer Ağa'nın yaptırdığı bu çeşmenin zaman içerisinde harap duruma düştüğünden, sonra da kapı ağası Ahmet Ağa tarafından tamir ettirildiğinden söz edilmektedir (Göze, 2007: 17):

*Han Mahmud'un cenâb-ı kibriyâ
Zâtın etsün menba-ı lütf-u ata*

*Çeşme-i pâk-i Gazanfer Ağa'nın
Bulıcak dehrin müruruyla fenâ*

³ Yerleşim yeri dışındaki yolların kenarında bulunan çeşmelere menzil çeşmesi denmektedir.

⁴ Küfeki Taşı deniz kabuklarının oluşturduğu bir tür kalkerdir. Çıkarıldığı anda kolayca işlenebilir ve havayla temas ettikçe sertleşir. Bizans ve Osmanlı dönemlerinde yapı malzemesi olarak sıkça kullanılmıştır.

*Kapu-ağası Kerim hayr-i halef
Ahd-i lütfunda güzel kıldı binâ*

*Geldi bir hayır ehli târihin dedi
Pâk ihyâ eyledi Ahmed Ağa*

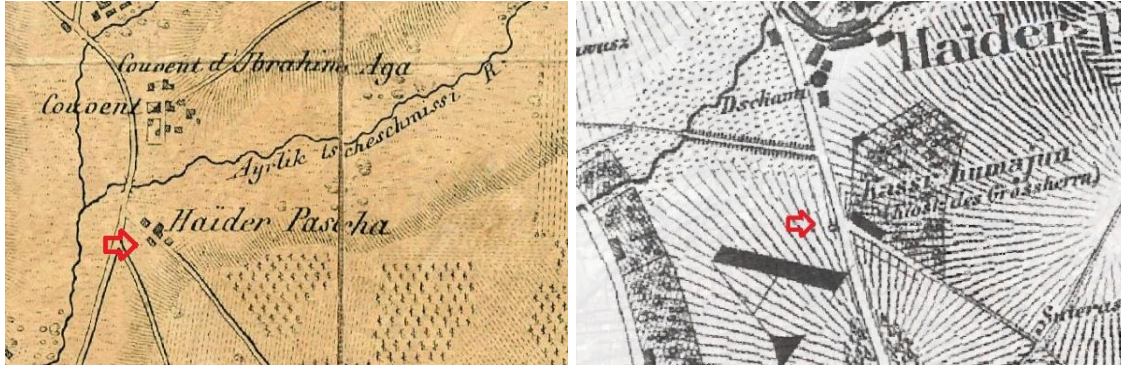
1154

1922 tarihli ikinci kitabesi ise şu şekildedir:

Dürriye Sultan'ın ruhiçün el-Fatiha

1340

Mezar taşındaki bilgilere göre 23 Haziran 1905'te doğan ve 30 Ocak 1922'de ölen Dürriye Sultan'ın, II. Abdülhamid'in oğullarından kuzeni Mehmed Cahid Osman Bey (1899-1977) ile kısa bir evliliği (1920-1921) olmuştur. 16 yaşındayken veremden vefat etmiş olup mezarı Eyüp'tedir. Ayrılık Çeşmesi'ne birkaç yüz metre mesafedeki Sokullu Köşkü haremlik binası 1910'da V. Mehmed Reşad tarafından oğlu Şehzade Ziyaeddin Efendi'ye hediye edilmiştir. Dürriye Sultan'ın ailesi burayı saltanatın kaldırılmasına (1 Kasım 1922) ve Osmanlı hanedan mensuplarının yurt dışına çıkartılmasına dek yazlık olarak kullanmıştır (Brookes, 2010: 264-265, 280; Hülâgü, 2006).⁵ Ayrılık Çeşmesi'ndeki kitabede, ruhuna Fatiha suresi okunmasına dair ifade ele alınırsa, yaşadıkları köşkün yakınındaki çeşmede ailesi tarafından gerçekleştirilmiş bir onarım, o tarihlerde henüz vefat etmiş Dürriye Sultan'a atfedilmiştir (Şekil 16-17-18).

Şekil 13-14. 1776-1786 planında Ayrılık Çeşmesi ve Ayrılık Çeşmesi Deresi (Hammer, 1843); 1836-1837 planında Ayrılık Çeşmesi ve "Kasr-ı Hümayun" olarak Sokullu Köşkü (Moltke, 1842).

⁵ Konak, 16. yy'da Sokullu Mehmet Paşa için yapılmış, 19. yy sonunda V. Mehmed Reşad ise Mimar Vedat'a (Tek) tekrardan inşa ettirmiştir.

Şekil 15. 1930 Pervititch planında Ayrılık Çeşmesi (37) ve büyük bahçesiyle Sokullu Köşkü (38) (Pervititch, 1930: 2).

Şekil 16-17-18. Soldan sağa Dürriye Sultan, Mehmet Nazım Efendi, Rukiye Sultan (1915) (Brookes, 2010: 215); Ayrılık Çeşmesi'nin kitabesi (Hasan Sercan Sağlam, 2014); Dürriye Sultan'ın mezar taşı (Kitabeler, 2014).⁶

3.3. Köçeoğlu Hamamı

Köçeoğlu Hamamı İstanbul'un Kadıköy ilçesinde, Bahariye Caddesi ile Nevzemin Sokak'ın kesiştiği köşede bulunmuş bir hamamdır. Köçeoğlu ailesinin mülkü olarak banisi, daha sonra dönemin Osmanlı sultanlarına kredi verecek kadar zengin bir banker olacak saray sarrafı Agop Köçeoğlu'dur (1820-1893) (Şafak, 2012: 248). 1840'ta inşa edilmiş yapı 1960'lara kadar faaliyet göstermiştir (Kuruçay, 2011: 199). Büyük oranda yıkılmış olan ve geriye sadece kemerli avlu kapısı ile bir miktar duvar kalıntısı kalmış yapının yerinde günümüzde bir mağaza bulunmaktadır.

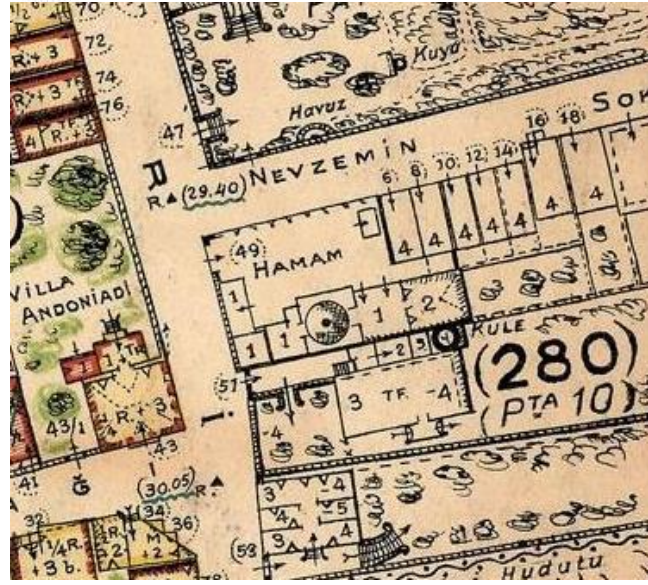
Hamamın mekansal yapısına ilişkin en açıklayıcı kaynak olarak Kadıköy için hazırlanmış Pervititch planları referans alınabilir (Pervititch, 1938: 5; 1939: 10). Bu planlarda yapının bir tek hamam olduğu görülmektedir.⁷ Hamamın toplamda beş ana bölümden oluştuğu anlaşılmakta olup bunlar da soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık, külhan ve odunluktur (Şekil 19-20).⁸

⁶ Kitabede "Sultan Mehmed Reşad merhumun torunu Ünsiyar Hanım'la Ziyaeddin Efendi'nin kızı Dürriye Sultan'ın rahat ettiği yerdir. Doğduğu gün: Sene 1321, 10 Haziran. Öldüğü gün: Sene 1338, 30 Kanunusani" yazmaktadır.

⁷ Bir adet ana yıkanma mekanına (sıcaklık) sahip olan ve bundan ötürü kadın ve erkeklere aynı anda hizmet vermeyip bunu haftanın farklı günlerine bölen hamamlara tek, iki adet sıcaklığa sahip olup kadın ve erkeklere aynı anda hizmet verebilen hamamlara ise çifte hamam denmektedir. Hamam mimarisine dair genel bilgileri daha önce yüksek lisans tezimde derlemiştirim. Bkz: Sağlam, 2013: 12-20.

⁸ Hamamda soyunup giyilen mekana soyunmalık, sıcaklıkta yıkanma öncesi vücudun ısıyı alıştırıldığı dinlenme mekanına ılıkılık, hamam suyunun ısıtıldığı ve depolandığı birime külhan, hamam suyunu ısıtmada kullanılan yakacakların depolandığı yere de odunluk denmektedir.

1. Uluslararası Mimarlık, Sanat ve Tasarım Sempozyumu
1st International Architecture, Art and Design Symposium

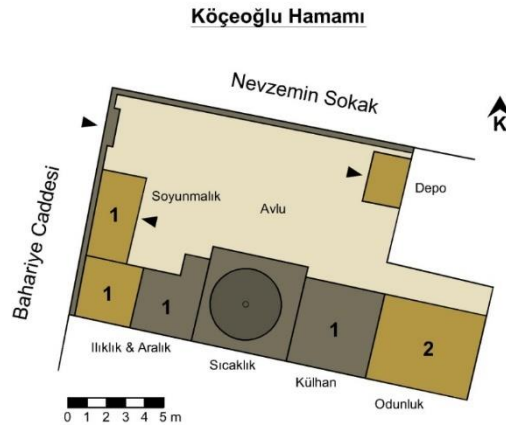
Şekil 19-20. 1938-1939 Pervititch planlarında Köçeoğlu Hamamı (Pervititch, 1938: 5; 1939: 10).

Ahşap yapıda ve iki bölümden oluştuğu belirtilen soyunmalığın asma katlı soyunmalıklardan farklı olarak tek katlı olduğu gözükmemektedir. Soyunmalığın kimi zaman ana işlevine ek olarak çay ocağı gibi ek birimlerle sosyal bir mekan olarak da kullanıldığı ele alınırsa bu iki bölümden birinin soyunma kabinlerini içerdiği, diğerinin ise bir oturma alanı olduğu varsayılabilir.⁹ Hamamın boyutlarına göre

⁹ Asma katlı bir soyunmalığa sahip hamamlarda mekanın zemin katı hem kıyafet değiştirmede, hem de sosyal ve idari işlevlerde kullanılırken asma katta sadece soyunma kabinleri bulunmaktadır.

geniş sayılabilecek avlusu da uygun havalarda ikinci maksatla kullanılmış olabilir. Bu bağlamda avludan mahreç alan küçük boyutlardaki ahşap birimin de ek bir depo ya da avluda vakit geçiren müşterilerin kullanımı için tahsis edilmiş bir tuvalet olduğu düşünülebilir. Ilıklık, sıcaklık ve külhan birimleri kagir teknikte inşa edilmiştir. Sıcaklığın üzeri kubbeye örtülüyken diğer iki mekanın üst örtüsüne dair bilgi yoktur.¹⁰ Avlu kapısı ve duvar kalıntısı üzerinde bulunan alaturka kiremit örtü ele alınırca sözü edilen kagir birimlerdeki üst örtülerinin kiremitle kaplandığı varsayılabilir.¹¹ Ilıklık ile bağlantılı küçük birim ise hamamın tuvaleti olmalıdır. İki katlı odunluk yapısı soyunmalık gibi ahşaptandır. Buranın iki katlı olmasından yola çıkılırsa hizmet veya konaklama türü ikinci bir fonksiyonu olduğu düşünülebilir. Ayrıca Nevzemin Sokak'tan mahreç alan ve hamamın parseliyle ilişkili yapılardan bazıları hamama ek gelir amacıyla vakfedilmiş dükkanlar olabilir (Şekil 21).

Hamama ait kagir avlu kapısı duvarlara göre daha derin yapıda olup tuğladan bir kemerle örtülmüştür. Bu kemerin iç kısmındaki yarım daire biçimli bölümde demirden bir süsleme bulunmaktadır. Avlu kapısı ayaklarının arka kısmında günümüzde kayıp olan kapı kanatlarının açık haldeyken sabitlendiği demir halkaların izleri mevcuttur ve kapının Bahariye Caddesi'ne açılan köşeleri yumuşatılmıştır. Duvarlar ise taş ve tuğla malzemeden örülmüş, ahşap hatıllarla güçlendirilmiştir. Avlu kapısının yüksekliğine kıyasla daha alçak yapıdaki duvarlar ile avlu kapısı kemeri arasında kavisli bir geçiş mevcuttur. Köçeoğlu Hamamı'ndan geriye kalanlar günümüzde kötü durumdadır. Tuğla kısımlarda rutubet sebebiyle malzeme kayıpları, kemerde ise hasar ve bozulmalar mevcuttur. Alaturka kiremitlerin çoğu dökülmüştür ve yapı hava şartlarına karşı daha dayanıksız hale gelmiştir (Şekil 22).

¹⁰ Ilıklık üzerinde çeşitli kubbe ve tonoz tiplerine rastlanabilir iken külhanda yer alan su deposunda genelde beşik tonoz kullanılmaktadır.

¹¹ Kubbe ve tonozlar kimi zaman kurşunla da kaplanmaktadır.

Şekil 21-22. Köçeoğlu Hamamı vaziyet planı; hamamın avlu kapısı ve duvar kalıntısı (Hasan Sercan Sağlam, 2014).

3.4. Söğütlüçeşme İsimli Hamam¹²

İsmi bilinmeyen hamam Kurbağalidere ve Taşköprü caddeleri ile Haydarpaşa-Söğütlüçeşme demiryolunun kesiştiği alanda bulunmaktadır. Özellikle de Kurbağalidere Caddesi üzerinden Kadıköy Belediyesi yönüne gidilip gelirken kot farkı sebebiyle yukarıda kalmasına karşın yüksek kubbesi kolayca fark edilir. Taşköprü Caddesi üzerinde giderken veya banliyö treni yolculuğu esnasında ise rayların kenarında kalan yapıyı görmek yine mümkündür. Hasanpaşa Mahallesi 457 ada 18 parselde bulunan hamamın günümüzde herhangi bir fonksiyonu olmadığı gibi parmaklıklarla çevrelenmiş bir bölgede atıl durmaktadır.

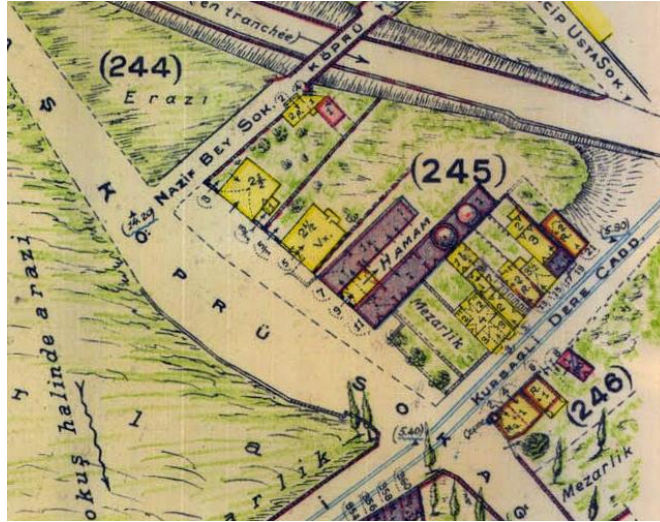
1875'te Abidin Bey isminde birisi tarafından yaptırıldığı belirtilen hamam yığma teknikle inşa edilmiştir (Haskan, 1995: 268). Sonraki yıllarda orijinal mimarisine uygun olmayan eklentiler yapılmıştır. Tescilli yapının büyük bölümü yol yapımı esnasında yıkılmıştır (Envanter, 2014). Bu çalışmalar esnasında zeminin yükselmesi sebebiyle, geriye kalan bölümlerinin günümüzde 2-2,5 metrelik bir kısmı toprak altındadır. Hamamın günümüze yalnızca iki mekanı ulaşabilmiştir. 1939 tarihli Pervititch planı baz alınır ise yapının tam halinin iki ana parçadan oluştuğu gözükmemektedir (Pervititch, 1939: 11). Çifte hamamların ekonomik ve pratik sebeplerden ötürü bitişik inşa edilmesi ele alınır ise, aralarındaki mesafeden ötürü herhangi bir kubbeye sahip olmayan paralel kısmın da bir yıkanma birimi olma ihtimali düşüktür. Bu bağlamda yapı bir tek hamam olmalıdır. Taşköprü Caddesi'ne bakan üzeri kırma çatıyla örtülü ve günümüzde mevcut olan kısımla aynı hizadaki birimlerin ticaret, konaklama, çay ocağı ve depo gibi amaçlarla

¹² Bu hamam aslında güncel olarak çok daha detaylı bir yayında ele alınmış ve söz konusu kitap bölümünde, daha önceden beri kişisel Academia sayfamda bulunan taslak biçimindeki notlara, henüz akademik yayın olmamalarına karşın atıfta bulunulmuştur. Hassasiyeti nedeniyle Doç. Dr. Selçuk Seçkin'e teşekkürlerimi sunarım. Bkz.: Seçkin, 2020: 241-262.

kullanıldığı tahmin edilmektedir. Hamamın soyunmalık bölümüne ise avluya açılan ve üzeri ahşaptan bir birimle kapatılmış geniş bir kapı yoluyla ulaşıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 23).

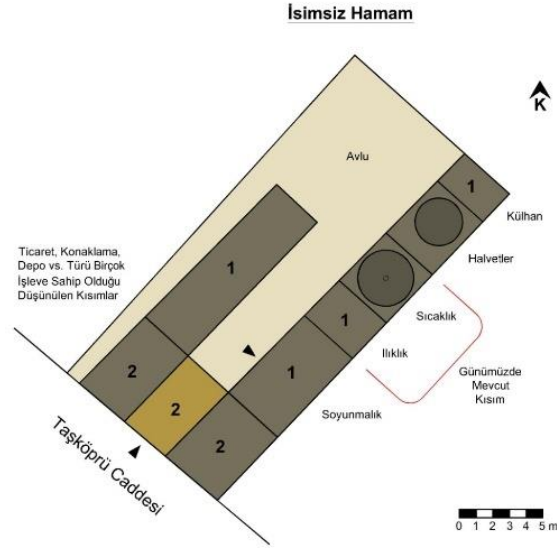
İlk bölüm sonraki yıllarda üzeri betondan düz bir tavanla örtülmüş ve üç bölümden oluşan muhtemelen bir ılıklik, diğeri ise kubbeli ve merkezi bir sıcaklıktır. İlk bölümdeki büyük mekanın direkt sıcaklığa bağlandığı için ılıklik, diğeri iki birimin ise tuvalet veya tıraşlık olduğu düşünülebilir. İlıkliğe, sonradan açılmış ve hamamın iç mekanına göre oldukça yüksekte kalan bir kapıyla ulaşılmaktadır. Sade cephe görünümüne sahip hamamın sıcaklık mekanının köşeleri dıştan paye biçiminde kabartmalı, kubbesi ise yarım bir küre formuna neredeyse eşit, yüksekçe bir yapıda olup çok sayıda dairesel fil gözü penceresiyle aydınlatma sağlanmıştır.¹³ Sıcaklık içerisinde, kapatılarak işlevini yitirmiş iki kapı daha bulunmaktadır. Bunlar muhtemelen ana yıkanma mekanını, daha küçük mahrem yıkanma birimleri olan harimlere bağlayan geçitlerdi. Beton eklentilerden, geleneksel olmayan malzemelerden ve mekandan kazanmak için göbek taşının kaldırılması gibi değişikliklerden, hamam sonrası bir başka fonksiyonda kullanıldığı anlaşılan yapının bu son işlevi bilinmemektedir (Şekil 24-25).

Kaderine terk edilmiş hamam fil gözü pencerelerinin kırılmış olması nedeniyle doğal tahribata karşı savunmasız durumda olsa da cephelerin toprağa gömülü biçimde ve sonradan kalın bir harç tabakasıyla sıvanması kısmen koruma sağlamaktadır. Demiryolunun hemen bitişiğinde oluşu konum açısından ciddi bir dezavantajdır (Şekil 26-27).

Şekil 23. 1939 Pervititch planında ismi bilinmeyen hamam (Pervititch, 1939: 11).

¹³ Hamam kubbesi üzerinde bulunan dairesel tabanlı ve dışbükey pencerelere fil gözü denmektedir.

Şekil 24-25. İsmi bilinmeyen hamam vaziyet planı (Hasan Sercan Sağlam, 2014); yol çalışmaları esnasındaki görünümü (Envanter, 2014).

Şekil 26-27. İsmi bilinmeyen hamamdan geriye kalan sıcaklık birimi ve fil gözü penceresinden işlevini yitirmiş iki harim geçidinin görünümü (Hasan Sercan Sağlam, 2014).

4. Sonuçlar ve Öneriler

Kent tarihi ve mimarlık tarihi çalışmalarının birçok potansiyel uygulama sahasının olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin, mimari mirasın korunmasına yönelik süreçlerde, tarihi yapılar için gerekli fiziksel müdahalelere kılavuz olma, yeniden işlev kazandırma gibi düzenlemeleri tematik açıdan yönlendirme, ve yaşayan kent dokusu içinde kültürel miras rotalarını kurgulama açısından önem taşımaktadır. Bu çerçevede, çalışmada İstanbul'un Kadıköy ilçesinde yer alan toplam dört anıt eser ve ilintili yapılar, nispeten arka planda kaldığı tahmin edilen ve Kadıköy kent tarihi bakımından daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulan özellikleri üzerinden incelenmiştir. İlk grubu teşkil eden iki yapıdan Haydarpaşa Garı aslında kronolojik açıdan üçüncü gar binası olup zaman içerisinde birçok

değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Aynı zamanda yakın çevresinde, bugün mevcut II. Abdülhamid Anıtı, askeri karakol, elektrik santrali, muhacir misafirhanesi, vapur iskelesi ve çok fonksiyonlu işletme binası yanında günümüze gelemeyen ancak arşiv belgelerinde izi sürülebilen bekleme salonu, gümrük, liman idaresi, pasaport idaresi ve polis karakolu ile geniş bir bütünlük teşkil etmektedir. Dahası, ilçenin farklı bölgelerindeki Osmangazi İlköğretim Okulu ve Valpreda (İtalyan) Apartmanı da yine Haydarpaşa Garı ile ilişkilendirilmektedir. Ayrılık Çeşmesi'nin ise erken dönemi, bitişiğindeki namazgah ve önündeki önemli caddelerle, Dürriye Sultan bağlamındaki geç dönemi ise yakınındaki Sokullu Köşkü'yle, çeşitli kent tarihi hikayeleri sunmaktadır. İkinci grup olarak yorumlanan hamamlar, harap ve kaybolmuş vaziyetlerine karşın eski sigorta planları yoluyla mekansal açıdan önemli düzeyde ortaya konabilmekte ve yorumlanabilmektedir. Bu esnada, bir zamanlar yakın çevreleriyle olan mekansal bağlam da aydınlanmaktadır. Görüldüğü üzere tüm bu yapılar, Kadıköy ilgisinde kent ve mimarlık tarihi bağlamında çok boyutlu ve çok katmanlı ilişkiler sunmaktadır. Bu bilgilerden yola çıkılarak ve daha fazla görsel malzemeyle zenginleştirilerek Kadıköy'de birtakım kültürel miras rotaları kurgulanabilir ve benzer tematik çalışmalar başka yerlerde de yaygınlaştırılabilir. Kültürel miras bilincine olumlu etki edecek söz konusu düzenlemeler, kent içinde kaybolmuş yapıların yeniden işlev kazanması ve kullanılarak korunması sürecine olumlu etki edecektir. Dahası, nitelikli veri setleri disiplinler arası çalışmalarla geliştirilip karekod (QR), dijital rekonstrüksiyon ve sanal gerçeklik (VR) gibi yenilikçi yaklaşımlarla değerlendirilerek ziyaretçilere daha yaratıcı ve interaktif deneyimler sahada sunulabilir. Fiziksel çevre bağlamında minimalist ve hemen her an düzeltilebilecek, güncellenebilecek bu tür uygulamalar, kent içindeki tabela kirliliğine ve artık güncelliğini yitirmiş statik bilgi levhalarına alternatif olacaktır. Ayrıca bu araştırmaya ilham vermiş 2014 tarihli tasarım atölyesi örneğinde olduğu gibi daha birçok çalışmaya ve yeni yaklaşımlara tematik altlıklar teşkil edeceği düşünülmektedir.

5. Kaynaklar

- Atılgan, A. (2011). *Haydarpaşa*. İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi.
- Brookes, D. S. (2010). *The Concubine, the Princess, and the Teacher: Voices from the Ottoman Harem*. Austin: University of Texas Press.
- Envanter. Hamam Kalıntısı (<http://www.envanter.gov.tr/anit/kentsel/detay/54736?lang=tr>). Erişim Tarihi: 24.02.2014.
- Erkan, Y. (2004). Haydarpaşa Limanı Hizmet Binaları, *İstanbul Dergisi*, 51, 28-34.
- Eyice, S. (1991). Ayrılık Çeşmesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 4 (284-285). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.
- Eyice, S. (1998). Haydarpaşa, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17 (36-41). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.
- Goad, C. E. (1906). *Constantinople Vol. III, Kadi – Keui, (Haïdar Pacha)*, p. 60. İstanbul.

- Göze, H. H. (2007). *Kadıköylü Yıllarım, Çocukluk ve Gençlik Hatıralarım*. İstanbul: Kubbealtı.
- Hammer, J. d. (1843), *Plan de Constantinople et de ses faubourg d'après Kauffer, le chevalier Barbié du Bocage et Joseph de Hammer avec l'indication des quartiers et les changements qui s'y sont opérés depuis les années 1776 et 1786 jusqu'à l'année 1831 par Hellert*. Paris: Thierry Frères.
- Haskan, M. N. (1995). *İstanbul Hamamları*. İstanbul: Turing Yayınları.
- Hülagü, M. (2006). *Gazi Osman Paşa, Yaralı Mareşal*. İzmir: Yitik Hazine Yayınları.
- Kadıköy Belediyesi (2011). *Kadıköy Çeşmeleri*. İstanbul: Kadıköy Belediyesi.
- Kitabeler. Dürriye Sultan Makrebesi / Eyüp (<http://www.kitabeler.net/2-kategorilenmemis/254-durriye-sultan-makberesi-eyup.html>). Erişim Tarihi: 23.02.2014.
- Kuruçay, A. (2011). *İstanbul'un 100 Hamamı* (İstanbul'un Yüzleri, 46). İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları.
- Mimdap (2010, 1 Aralık). Yananların Ardından Sözümüz Bitmiyor, Bir Haydarpaşa Hüznü Mevsimi, Haydarpaşa İstasyonu Tarihi (<http://mimdap.org/2010/12/yananlaryn-ardyndan-sozumuz-bitmiyor-bir-haydarpatha-huznu-mevsimi/2/>). Erişim Tarihi: 18.02.2014.
- Moltke, H. v. (1842). *Karte von Constantinopel*. Berlin: Simon Schropp & Comp.
- Pervititch, J. (1930). *Haydar Paşa, Acıbadem – Gazhane, Index Général*, p. 2. İstanbul.
- Pervititch, J. (1938). *Kadıköy Bahariye, Sigorta Planı*, p. 5. İstanbul.
- Pervititch, J. (1939). *Kadıköy Bahariye Kuşdili, Sigorta Planı*, p. 10. İstanbul.
- Pervititch, J. (1939). *Kadıköy Mısırlıoğlu Kuşdili Sigorta Planı*, p. 11. İstanbul.
- Sağlam, H. S. (2013). *The Decline of Hammams: Conservation Strategies for the Turkish Baths* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). University of Sheffield School of Architecture, Sheffield.
- Şafak, N. (2012). *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Seçkin, S. (2020). İstanbul/Kadıköy: Söğütlüçeşme Hamamı, Altay, A., Demir, H., Karakök, T. (Ed.), *Düşünce - Edebiyat ve Tarih Araştırmaları* (241-262). İstanbul: Hiper Yayın.
- Tarkay, G. (2010). *Evaluation of Urban Regeneration Issues for an Early 20th Century Quarter: Kadıköy-Yeldeğirmeni* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). ODTÜ Fen Bilimleri Fakültesi, Ankara.
- Tasarım Atölyesi Kadıköy (TAK) Arşivi (2014).
- Trains of Turkey. İstanbul Haydarpaşa (<http://www.trainsofturkey.com/w/pmwiki.php/Stations/IstanbulHaydarpasa>). Erişim Tarihi: 18.02.2014.
- Yavuz, S. (2005). *Haydarpaşa Garı ve Çevresindeki Yapıların Tarihsel Araştırması, Askeri Karakol ve Muhacir Misafirhanesi Yapılarının Yeniden Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.